

VAIKEUDET YMMÄRTÄVÄSSÄ LUKEMISESSA JA TUOTTAVASSA KIRJOITTAMISESSA

Kun luettavat tekstit pitenevät ja vaikeutuvat ja lukemalla opitaan uusia asioita, lukustrategioiden hallinnan sekä metakognitiivisten tietojen ja taitojen merkitys lisääntyy. Lukutaidon käyttäminen oppimisen välineenä tuottaa hankaluuksia, jos lukija ei itse pysty seuraamaan, ymmärtääkö lukemaansa, tai jos hänellä ei ole taitoja aktiivisesti jäsentää lukemaansa.

Kun oppilas tuottaa tekstiä, hänen tulee hallita kirjoitetun kielen sääntöjä ja ratkaista, millaisia merkityskokonaisuuksia teksti tulee sisältämään. Lisäksi hänen tulee saada tekstistä looginen, yhtenäinen eli koherentti ja ymmärrettävä kokonaisuus. Näin ollen ei olekaan yllättävää, että kirjoittaminen saattaa olla monelle oppilaalle vaikeaa, mutta eri syistä.

Mitä taitoja luetun ymmärtäminen edellyttää?

Luetun ymmärtäminen edellyttää monenlaisia taitoja. Sujuvan lukutaidon lisäksi erityisesti kielen ymmärtämisen taidot ovat tärkeitä. Lisäksi työmuisti, lukustrategiat sekä metakognitiiviset tiedot ja taidot ovat keskeisiä. Tästä syystä luetun ymmärtämisen vaikeuksiin voi liittyä monia erilaisia tekijöitä.

Yksinkertaisen lukemisen mallin (engl. simple view of reading) mukaan esimerkiksi pulmat sekä kielellisissä taidoissa, erityisesti kuullun ymmärtämisessä, että lukemisen sujuvuudessa näytetyvät laajoina lukemisen pulmina. Vaikka luetun ymmärtämisen vaikeudet esiintyvät usein yhdessä lukemisen sujuvuuden puutteiden kanssa, eivät sujuvuuden ja luetun ymmärtämisen vaikeudet ole aina päällekkäisiä.

Varsinkin peruslukutaidon harjoitteluvaiheessa, kun lukeminen ei ole vielä automatisoitunut, lapsen pitää kiinnittää paljon huomiota tekniseen lukemiseen, mikä voi vaikeuttaa luetun ymmärtämistä. Hyvin hidas lukeminen voi haitata myös ymmärtämistä, koska työmuistin pituus on rajallinen. Hidas lukija saattaa unohtaa tekstin alkuosan ennen kuin on päässyt sen loppuun. Kun lukeminen sujuvoituu ja automatisoituu, kielellisten taitojen merkitys luetun ymmärtämisessä korostuu. Sujuvakaan lukija ei voi ymmärtää tekstiä, jos ei ymmärrä sanojen merkitystä. Kielelliset vaikeudet ennakoivat usein luetun ymmärtämisen vaikeuksia.

Miten luetun ymmärtämistä voidaan tukea?

Koska luetun ymmärtäminen vaatii erilaisten taitojen tehokasta käyttöä samanaikaisesti, on ensiksi tärkeää selvittää, mistä luetun ymmärtämisen pulmat johtuvat. Jos ongelmat liittyvät lukemisen sujuvuuteen, on hyvä pyrkiä sujuvoittamaan lukemista. Jos ne liittyvät sanavaraston laajuuteen, niin siihen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Kun alkavien lukijoiden lukutaito ei ole vielä kovin sujuvaa, niin sanavarastoa ja kuullun ymmärtämistä voidaan harjoituttaa esimerkiksi vuorovaikutteisen ääneen lukemisen avulla. Tällöin opitaan ennakoimaan tekstiä, seuraamaan tekstin ymmärtämistä lukemisen aikana ja keskustelemaan tekstistä lukemisen jälkeen. Hyvät kysymykset aloittavat avoimia keskusteluketjuja, joissa ei aina ole yhtä oikeaa vastausta, vaan ne johtavat ennemminkin yhteiseen pohdiskeluun asiasta. Tällainen vuorovaikutus tukee paitsi oppilaiden ajattelua niin myös kielellistä ymmärtämistä ja sanavarastoa.

Myöhemmin keskitytään lukustrategioiden harjoitteluun. Lukustrategioilla tarkoitetaan teknikoita, jotka auttavat oppilasta ymmärtämään, muistamaan ja käsittelemään tekstiä. Strategioiden opettelu alkaa opettajan mallinnuksella ja etenee opettajan ohjauksen vähittäisen häivyttämisen kautta oppilaan itsenäiseen strategioiden käyttöön. Mallintaminen tarkoittaa tässä sitä, että opettaja näyttää ja puhuu ääneen käyttäessään lukustrategiaa. Tällöin oppilas saa mallin siitä, mitä strategian käyttö konkreettisesti tarkoittaa, mistä se alkaa ja miten se etenee. Mallinnuksen jälkeen strategiaa opetetaan, sitä harjoitellaan toistuvasti, pohditaan sen hyödyllisyyttä ja siihen liitetään vähitellen oman toiminnan seuraamista ja arviointia. Keskeistä on, että oppilas ymmärtää miten, miksi ja mitä tarkoitusta varten strategioita harjoitellaan.

Lukustrategioita harjoiteltaessa tekstien tulee olla alussa erittäin helppoja, lyhyitä ja selkeitä sekä oppilasta motivoivia, jolloin voidaan keskittyä itse strategian opetteluun. Tekstin ennakointi ja aiemman tiedon aktivointi ovat eniten käytettyjä lukustrategioita. Tekstiä voidaan myös opetella tiivistämään, siitä voidaan tehdä yhteenveto, tai tekstin sisältö kerrotaan omin sanoin. Näin opitaan erottamaan oleellinen tieto epäolennaisesta. Tekstin vaikeiden sanojen merkityksen selvittäminen, samoin kuin kysymysten tekeminen tekstistä, tukevat ymmärtämistä.

On tärkeää harjoitella tarkkailemaan omaa ymmärtämistä ja tarvittaessa hidastamaan lukemista tai palaamaan jo luettuun tekstiin uudelleen ymmärtämisen parantamiseksi. Pysähtyminen ymmärtämisen kannalta järkevissä kohdissa auttaa keskeisten asioiden löytämistä tekstistä ja päätelemien tekemistä luetusta myös aiempia tietoja hyväksi käyttäen. Näiden strategioiden lisäksi voidaan käyttää tekstin ulkopuolisia strategioita, kuten miellekarttoja tai muistia tukevia mielikuvia. On havaittu, että erityisesti heikot ymmärtäjät edistyvät tekstin muistamisessa visuaalisten mielikuvaharjoitusten avulla.

Mitä taitoja tuottava kirjoittaminen edellyttää?

Kirjoittamista voi parhaiten kuvata prosessina, jossa tarvitaan useita hierarkkisesti eritasoisia – esimerkiksi motorisia, kognitiivisia ja lingvistisiä – osaitaitoja ja toimintoja samanaikaisesti. Kun alempia tasoja edustaa kirjainten, tavujen ja yksittäisten sanojen tuottaminen, niin korkeampia tasoja edustavat lauserakenteeseen ja merkityksiin liittyvät osaprosessit.

Kirjoitustaidon kehitykseen vaikuttavat alkuvaiheessa pääosin samat tekijät kuin lukutaidon kehitykseen. Tekstin tuottaminen tarkoittaa ideoiden muuttamista tekstiksi, sanojen valintaa, sisältöä ja tekstityylien tuntemista. Tuottavan kirjoittamisen eli moninaisten tekstien kirjoittamisen taito kehittyy vähitellen. Tekstin tuottamiseen ovat yhteydessä paitsi tekniset kirjoittamisen taidot - erityisesti oikeinkirjoitus - niin myös oppilaan sanavarasto, lukutaito, työmuisti sekä tarkkaavuus ja itsesäätely. Itsesäätelyllä tarkoitetaan kykyä suunnitella, asettaa tavoitteita, tarkkailla ja säädellä omaa toimintaa. Myös tarkkaavuus ja muisti vaikuttavat keskeisesti tuottavaan kirjoittamiseen.

Miten tuottavaa kirjoittamista voidaan tukea?

Myös tuottavaan kirjoittamiseen liittyvän tuen suunnittelu aloitetaan oppilaan kirjoitusvaikeuksien arvioinnilla, jotta selviää, ovatko ongelmat vasta valmiissa tekstissä, kirjoittamisprosessissa vai molemmissa. Valmiissa tekstissä kirjoittamisen vaikeudet voivat näkyä esimerkiksi epäselvänä käsialana, oikeinkirjoitusvirheinä, virketason virheinä, tekstin epäjohdonmukaisuutena, asiasisällön virheinä tai tekstin niukkuutena. Oppilaat, joilla on puutteita oikeinkirjoituksessa, tarvitsevat yleensä tukea kirjoittamiseen liittyvän fonologisen prosessoinnin ongelmiin.

Kirjoitusprosessia arvioitaessa voidaan havaita, ettei oppilas ehkä osaa suunnitella ja luonnostella kirjoittamistaan. Tekstin tuottamisen vaiheessa hänellä voi olla vaikeuksia ilmaista ajatustaan kirjoitetussa muodossa tai ongelmat saattavat liittyä oikeinkirjoitukseen tai lauserakenteisiin. Tekstin arviointi ei onnistu, jos kirjoittaja ei pysty lukemaan omaa tekstiään tai hahmota, mitä tekstistä pitäisi arvioida ja millä strategialla. Näiden ongelmien hahmottaminen vaatii oppilaan kirjoitusprosessin tarkkailua ja keskustelua oppilaan kanssa kirjoittamisprosessin aikana. Lisäksi usein tarvitaan tukea tarkkaavuuden kohdentamiseen ja ylläpitämiseen.

Myös tuottavan kirjoittamisen tukemisessa on keskitytty erilaisten strategioiden mallintamiseen ja niiden käytön harjoitteluun. Strategiaopetuksen tavoitteena on kirjoittamisprosessin yksittäisten osien ja kokonaisuuden itsenäisen säätelyn oppiminen.

Yksi käytetyimpiä menetelmiä on kirjoittamisen kognitiivinen strategiaopetus, josta on saatu hyviä tuloksia erityisesti tekstin suunnittelun ja arvioinnin yhteydessä. Suunnitteluvaiheessa voidaan koota ideoita miellekartoiksi tai sanalistoiksi ja suunnitella asioiden käsittelyjärjestystä. Konkreettisten tavoitteiden asettamisesta on myös hyötyä. Lisäksi oikeakielisyyden harjoitukset, sanaston laajentaminen, virkerakenteiden sekä tekstin editoinnin harjoittelu ja eri tekstityylien tuottamisen mallintaminen tukevat kirjoittamisen vaikeuksien kanssa kamppailevaa. Vaikka aluksi kannattaa harjoitella vain yhtä kirjoittamisen strategiaa kerrallaan, on strategiaopetuksessa keskeistä se, että oppilaan hallitessa strategian perusteet sitä sovelletaan. Myös oppilaan kehumisen ja kannustamisen sekä tekstien julkaisemisen on havaittu innostavavan oppilasta tuottamaan tekstiä itsenäisesti ja yhdessä toisten kanssa.